

Sylwia Osiczko-Dec

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
ORCID: 0009-0006-1923-7907

KONSTITUCYJNY OBOWIĄZEK PAŃSTWA OCHRONY RODZINY

Prawne pojęcie rodziny

Współcześnie rodzina ulega różnym przeobrażeniom i modyfikacjom, co sprawia, że zmienia się jej zakres i wpływ na społeczeństwo. Zmiany te dokonują się głównie pod wpływem czynników zewnętrznych, które równocześnie wpływają modyfikująco na zewnętrzne układy społeczne. Rodzina jest miejscem społecznych interakcji. Mają one bezpośredni wpływ na jakość funkcjonowania społeczeństwa. Według T. Liszcz rodzina była i jest fundamentem życia społecznego, wspólnotą osób, w której przekazuje się życie, wiedzę i wartości¹. Przytoczona wyżej definicja rodziny wskazuje przede wszystkim na jej znaczenie niezależnie od czasu historycznego oraz na jej podstawowe funkcje.

Pojęcie rodziny w polskim systemie prawnym definiuje przede wszystkim Konstytucja RP (art. 18, art. 71, art. 41 ust. 2, art. 233)², Kodeks rodzinny i opiekuńczy (art. 23 i 27)³, ustawa z dnia 5 grudnia 2014 r. o Karcie Dużej Rodziny (art. 4 ust. 2)⁴, ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych (art. 5 pkt 3)⁵, ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu pomocy w rodzinie (art. 2 pkt 1)⁶, ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (art. 6 pkt 14)⁷, Ordynacja podatkowa (art. 111 § 3)⁸, Kodeks cywilny (art. 446 § 3)⁹.

¹ T. Liszcz, *Prawo pracy a rodzina. Układy zbiorowe pracy*, Warszawa 1996, s. 19.

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.).

³ Dz.U. 2020, poz. 1359 (dalej: k.r.o.).

⁴ Dz.U. 2021, poz. 1744.

⁵ Dz.U. 2021, poz. 1285 ze zm.

⁶ Dz.U. 2021, poz. 1249 ze zm.

⁷ Dz.U. 2021, poz. 2268 ze zm.

⁸ Dz.U. 2021, poz. 1540 ze zm.

⁹ Dz.U. 2023, poz. 1610 ze zm.

W Konstytucji RP nie ma ustrojowej definicji pojęcia *rodzina*, aczkolwiek w art. 18 ustawy zasadniczej odnajdziemy sformułowanie, że małżeństwo to związek kobiety i mężczyzny, a rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo powinny znajdować się pod ochroną państwa. Przepis ten stanowi dyrektywę interpretacyjną pozostałych norm konstytucyjnych i ustawowych nakazujących najpełniejszą realizację zasady ochrony macierzyństwa, rodzicielstwa i małżeństwa, ale pełni również funkcję normy programowej. W wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 grudnia 2013 r. stwierdzono, że stanowi on element przyjętej przez ustrojodawcę aksjologii konstytucyjnej¹⁰. Wskazanie w Konstytucji RP, że podstawę rodziny stanowi związek kobiety i mężczyzny, implikuje wiele problemów dotyczących konkubinatu i związków partnerskich, w tym w regulacjach ustawowych.

Artykuł 27 i art. 23 k.r.o. stanowi, że związek małżeński kobiety i mężczyzny jako zdarzenie prawne tworzy rodzinę. Z kolei w ustawie o Karcie Dużej Rodziny w art. 3 pkt 16 przyjmuje się, że rodzinę tworzą małżonkowie, rodzice, opiekunowie faktyczni dzieci oraz pozostające na utrzymaniu dzieci w wieku do ukończenia 25. roku życia.

Rodzina została zdefiniowana także w art. 6 pkt 14 ustawy o pomocy społecznej – uznaje się za nią osoby spokrewnione i niespokrewnione pozostające w faktycznym związku, wspólnie zamieszkujące i gospodarujące, przy czym te dwie przesłanki muszą być spełnione łącznie. W tym ujęciu rodziną jest również związek konkubencki¹¹. Przytoczona definicja budzi szereg wątpliwości, głównie co do jej zgodności z Konstytucją RP.

Na podstawie art. 111 § 3 Ordynacji podatkowej za rodzinę uznaje się zstępnych, wstępnych, rodzeństwo, małżonków zstępnych, osobę przysposobioną, a także konkubenta lub konkubinę. W takim ujęciu pojęcia *rodzina* mamy do czynienia ze stanem faktycznym, a nie prawnym. Z kolei w Kodeksie cywilnym rodzinę traktuje się jako podmiot podlegający szczególnej ochronie prawnej, głównie pod względem majątkowym.

Pojęcie *rodzina* znalazło również swój wyraz w dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z 29 kwietnia 2004 r., w której w art. 2 określono podmioty zaliczane do członków rodziny. Należą do nich: współmałżonek lub współmałżonka, partner, z którym obywatel Unii zawarł zarejestrowany związek partnerski na podstawie ustawodawstwa danego państwa członkowskiego, bezpośredni zstępni, którzy nie ukończyli 21. roku życia bądź pozostają na utrzymaniu, a także bezpośredni wstępni pozostający na utrzymaniu współmałżonka lub partnera¹².

¹⁰ Wyrok TK z dnia 3 grudnia 2013 r., sygn. P 40/12, OTK-A 2013, nr 9, poz. 133.

¹¹ I. Sierpowska, komentarz do art. 6 ustawy o pomocy społecznej [w:] *Pomoc społeczna. Komentarz 2014*, LEX nr 164869.

¹² Dyrektywa 2004/38/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 29 kwietnia 2004 r. w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium Państw Członkowskich, zmieniająca rozporządzenie (EWG) nr 1612/68 i uchylająca dyrektywy 64/221/EWG, 68/360/EWG, 72/194/EWG.

Jakkolwiek w analizowanej dyrektywie partnerów uważa się za rodzinę, to jej implementacja na polski grunt przysporzyła wiele problemów, głównie natury politycznej i ideologicznej.

Przepis art. 18 Konstytucji RP stanowi, że „małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej”. Warto w tym momencie zwrócić uwagę na słownikowe definicje małżeństwa. *Słownik języka polskiego PWN* definiuje małżeństwo jako „związek kobiety i mężczyzny usankcjonowany prawnie”¹³, natomiast słownik W. Doroszewskiego określa małżeństwo jako „związek prawny mężczyzny i kobiety mający na celu założenie rodziny”¹⁴. Z kolei *Wielki słownik języka polskiego PAN* definiuje małżeństwo jako „związek kobiety i mężczyzny usankcjonowany prawnie, a czasem i religijnie”. Można zauważyć, że każda z definicji przedstawionych powyżej przedstawia heteroseksualność jako cechę konstytutywną. Potwierdza to Trybunał Konstytucyjny, przyjmując, że jedynym elementem normatywnym dającym się odkodować z art. 18 Konstytucji RP jest heteroseksualny charakter małżeństwa¹⁵. Podobnie wypowiada się również Sąd Najwyższy, uważając że „konstytucyjne znaczenie małżeństwa dla istnienia rodziny uzasadnia szczególne unormowania o charakterze protekcyjnym i promocyjnym w systemie prawa, a w szczególności z zakresu prawa rodzinnego, spadkowego, mieszkaniowego, socjalnego a nawet podatkowego”¹⁶. Tym wyrokiem stwierdzono, że związkom partnerskim heteroseksualnym czy homoseksualnym nie przysługuje ta sama ochrona jak małżeństwu. W myśl art. 23 k.r.o.¹⁷ „małżonkowie mają równe prawa i obowiązki w małżeństwie. Są obowiązani do wspólnego pożycia, do wzajemnej pomocy i wierności oraz do współdziałania dla dobra rodziny, którą przez swój związek założyli”.

W doktrynie można spotkać również odmienny pogląd wykładni art. 18 Konstytucji RP, zakładający, że małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny to coś innego niż rodzina, a rodzina to jeszcze coś innego niż macierzyństwo i rodzicielstwo, a zatem każdy z tych elementów z osobna znajduje się pod opieką i ochroną prawną¹⁸. Spotykany w literaturze przedmiotu pogląd wykładni art. 18 Konstytucji RP nie daje podstaw do wniosku, że małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny jest jedyną podstawą rodzin. Zakłada on, że współczesną rodzinę, która znajduje się pod opieką i ochroną RP, mogą tworzyć osoby w długotrwałym pożyciu, funkcjonujące i prowadzące wspólne gospodarstwo. Konstytucja RP nie definiuje

¹³ <http://sjp.pwn.pl/sloownik/2481015/>.

¹⁴ Słownik pod redakcją prof. W. Doroszewskiego powstał w latach 1958–1969, <http://sjpd.pwn.pl/>.

¹⁵ Wyrok TK z dnia 9 listopada 2010 r., sygn. akt SK 10/08, OTK-A 2010, nr 9, poz. 99.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Dz.U 1964, nr 9, poz. 59.

¹⁸ [https://www.encyklopedia.edu.pl/wiki/Konstytucja_wbec_zwi%C4%85zk%C3%B3w_os%C3%B3b_tej_samej_p%C5%82ci# \(20.03.2023\)](https://www.encyklopedia.edu.pl/wiki/Konstytucja_wbec_zwi%C4%85zk%C3%B3w_os%C3%B3b_tej_samej_p%C5%82ci# (20.03.2023)).

rodziny, tylko małżeństwo, a dla „życia rodzinnego” nie jest konieczna instytucja małżeństwa, ponieważ swoje założenia może realizować poza małżeństwem, tj. nowa forma rodziny pozwalająca osobom pozostającym poza małżeństwem realizować swoje fundamentalne życiowe funkcje¹⁹.

Zwyczajowo pojęcie *rodzina* wyprowadza się z socjologii. Jest ona definiowana jako zbiorowość ludzi (grupa społeczna) powiązana ze sobą więzami emocjonalnymi, prawnymi, więzią małżeństwa, pokrewieństwa, powinowactwa lub adopcji²⁰. W ujęciu socjologicznym rodzina to para ludzi składająca się z mężczyzny i kobiety, a nie para płciowo jednorodna, której głównym zadaniem do spełnienia jest zapewnienie ciągłości biologicznej społeczności oraz przekazywanie dziedzictwa kulturowego następnym pokoleniom. J. Szczepański twierdzi, że rodzina to „grupa określona przez stosunki seksualne odpowiednio unormowane i trwałe, by mogła zapewnić rodzenie i wychowywanie dzieci”²¹. Kolejnym, nie mniej ważnym elementem w socjologicznych definicjach rodziny jest jej wspólnota gospodarcza, wspólnota zamieszkania – członkowie żyją często pod jednym dachem i tworzą jedno gospodarstwo domowe, które może obejmować kilka pokoleń.

Na gruncie psychologii rodzinę definiuje się przede wszystkim w kontekście wypełniania przez nią zadań wychowawczych, tj. jako główne środowisko wychowawcze dziecka. To, w jaki sposób funkcjonuje rodzina, zależy przede wszystkim od jej struktury (pełna, niepełna, rozbita), preferowanych przez rodziców stylów wychowania i wypełniania przez jej poszczególnych członków swoich ról²².

Według *Słownika pedagogicznego* „rodzina jest małą grupą społeczną, składającą się z rodziców, ich dzieci i krewnych; rodziców łączy więź małżeńska, rodziców z dziećmi – więź rodzicielska, stanowiąca podstawę wychowania rodzinnego, jak również więź formalna określająca obowiązki rodziców i dzieci względem siebie”²³. W encyklopediach pedagogicznych rozróżnia się rodzinę niepełną (pozbawioną jednego z rodziców) oraz rodzinę zastępczą, czyli taką, gdzie biologiczni rodzice dzieci nie żyją lub nie są w stanie ich wychowywać,

¹⁹ Pismo Mirosława Wykrzykowski do Prezesa PAN z dnia 23 kwietnia 2012 r., knp.pan.pl (23.10.2012).

²⁰ Na gruncie socjologii wyróżnia się tzw. małą rodzinę i wielką rodzinę. „Mała rodzina” to mężczyzna i kobieta pozostający ze sobą w relacjach i pożyciu małżeńskim oraz ich małoletnie dzieci, zaś „wielka rodzina” to zespół dziadków, rodziców i dzieci pozostających w jednym gospodarstwie domowym. Zob. J. Winiarz, J. Gajda, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1999, s. 15; R. Szewczyk, *Funkcjonowanie i ochrona praw rodziny w ustawodawstwie polskim i Unii Europejskiej*, „Studia Elckie” 2010, s. 304. Zob. też: A. Suszczewicz, *Prawna ochrona rodziny pracownika. Zmiany polskiego prawa pracy pod wpływem prawa wspólnotowego* [w:] *Europeizacja polskiego prawa pracy*, red. W. Sanetra, Warszawa 2004, s. 201.

²¹ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1963, *passim*.

²² Por. M. Przetacznik-Gierowska, G. Makiełło-Jarża, *Psychologia rozwojowa i wychowawcza wieku dziecięcego*, Warszawa 1992, s. 285; H. Liberska, *Rodzina jako kontekst...*, s. 27.

²³ *Słownik pedagogiczny PWN*, Warszawa 1987, s. 261–262.

a ich miejsce zajmują inni opiekunowie. Według S. Kawuli rodzina to „grupa społeczna, w której następuje poznanie pierwszych form etyczno-moralnych, rozróżnienia dobra i zła, klasyfikowanie osób, przedmiotów i zjawisk”²⁴.

Wieloaspektową analizę zagadnień dotyczących rodziny przeprowadzono na gruncie nauki społecznej Kościoła. Rodzina jest traktowana w niej jako pierwsza i podstawowa komórka „ekologii ludzkiej”, w której człowiek otrzymuje pierwsze i decydujące wyobrażenia związane z prawdą i dobrem, uczy się, co znaczy kochać i być kochanym. Podstawą wyjścia do rozważań na temat rodziny jest na tym gruncie traktowanie jej jako nierozzerwalnego związku kobiety i mężczyzny, który powinien stawać się wspólnotą życia i miłości²⁵. Sobór Watykański II podkreśla w swojej nauce, że rodzina pochodzi od samego Stwórcy. Według Soboru Watykańskiego II rodzina jest głęboką wspólnotą życia i miłości, która bierze swój początek ze stwórcy miłości Boga i stanowi podstawowe środowisko rozwoju, przekazu wartości moralnych i chrześcijańskich²⁶.

W przepisach prawa nie ma definicji rodziny, a w nauce prawa akcentuje się jedynie elementy tworzące tę instytucję²⁷. Rodzina jawi się jako obiekt zainteresowania dopiero wtedy, gdy zostaje sformalizowana przez zawarcie małżeństwa przez mężczyznę i kobietę. Małżeństwo stanowi więc pierwszą z wartości uznawanych za podstawę życia rodzinnego, co bezpośrednio wynika z treści art. 18 Konstytucji RP: „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej”²⁸. Przepis ten może być uważany za „konstytucyjną zasadę naczelną”, ponieważ posiada charakter *lex generalis* do szczególnych zagadnień wyrażonych przez ustawodawcę w innych przepisach Konstytucji RP regulujących kwestię rodziny.

To na państwie ciąży obowiązek ustanowienia odpowiednich instytucji zapewniających odpowiednią pomoc i bezpieczeństwo małżeństwu, rodzinie, macierzyństwu w polskim systemie prawnym²⁹. Przepis ten jest adresowany do władz państwowych, aby te prowadziły odpowiednią politykę w stosunku do rodziny,

²⁴ S. Kawula, *Funkcja opiekuńcza współdziałania rodziny*, Białystok 1988, *passim*.

²⁵ A. Świerczek, *Rola rodziny w kontekście zadań pracy socjalnej [w:] Aspekty teoretyczne i praktyczne pracy socjalnej wobec przemian i wyzwań społecznych XXI wieku*, red. A. Świerczek, Kraków 2017, s. 113.

²⁶ R. Jusiak, *Wychowanie społeczne w katolickiej rodzinie*, „Pedagogika Rodziny” 2012, nr 2(1), s. 69.

²⁷ Por. R. Szewczyk, *Funkcjonowanie i ochrona...*, s. 303; M. Arczewska, *Rodzina i kierunki polityki rodzinnej w świetle przepisów prawa polskiego i międzynarodowego oraz dokumentów rządowych i samorządowych*, Warszawa 2010, *passim*.

²⁸ Por. W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, LEX 2013; *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. I, red. L. Garlicki, M. Zubik, LEX 2016; *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Haczowska, LEX 2013.

²⁹ W. Borysiak, komentarz do art. 18 Konstytucji [w:] *Konstytucja RP*, t. I: *Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosak, Warszawa 2016, s. 81.

ale również aby dostarczały wskazówki przy tworzeniu odpowiednich norm prawnych. Konstytucja RP nakazuje organom państwa uwzględnianie interesów rodziny, określa beneficjentów tego prawa, czyli członków rodzin, gdyż im właśnie przysługuje zdolność bycia podmiotem prawa konstytucyjnego oraz minimalny standard ochrony i pomocy³⁰. W literaturze przyjmuje się, że art. 18 Konstytucji RP można traktować jako normę programową³¹, ale także jako deklarację aksjologiczną. Z tej deklaracji wyprowadza się dwie normy o charakterze szczególnym. Pierwsza z nich dotyczy możliwości zawarcia związku małżeńskiego przez osoby różnych płci, a druga nadaje małżeństwu charakter instytucji prawnej, tzn. ustanawia obowiązek państwa do stworzenia i stosowania odpowiednich regulacji prawnych zapewniających jego trwałe miejsce w polskim systemie prawnym³².

Konkludując, należy stwierdzić, że w świetle art. 18 Konstytucji RP małżeństwo to związek kobiety i mężczyzny znajdujący się, podobnie jak rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo, pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej. Z tej regulacji wynika, że na małżeństwie kobiety i mężczyzny oparta jest rodzina, którą tworzą małżonkowie i ich dzieci, a także bezdzietni małżonkowie. Należy zauważyć, że art. 18 Konstytucji RP zamieszczony jest w jej rozdziale I i ustanawia jedną z naczelných zasad ustrojowych Rzeczypospolitej. Konstytucja RP nakazuje uwzględnianie dobra rodziny w polityce państwa. Związek kobiety i mężczyzny został podniesiony do rangi konstytucyjnej, a w ustawie zasadniczej znajduje on miejsce już na samym jej początku, co wpływa w dużym stopniu na duże znaczenie i doniosłość art. 18 Konstytucji RP w całym systemie prawa dotyczącego rodziny.

Ochrona rodziny na gruncie Konstytucji RP

Współczesna polska rodzina podlega dynamicznym przeobrażeniom. Konstytucja RP zawiera regulacje mające fundamentalne znaczenie dla prawnej ochrony rodziny oraz formułuje najważniejsze zasady prawa rodzinnego. Głównym źródłem prawa rodzinnego, a tym samym aktem kształtującym system prawnej pomocy i ochrony rodziny, jest Kodeks rodzinny i opiekuńczy, który reguluje

³⁰ Wyrok TK z dnia 15 listopada 2005 r., sygn. P 3/05, OTK-A 2005, nr 10, poz. 115.

³¹ Wyroki TK: z dnia 27 stycznia 1999 r., sygn. K. I/98; z dnia 10 lipca 2000 r., sygn. SK 21/99; z dnia 11 maja 2011 r., sygn. SK 11/09; postanowienie TK z dnia 3 listopada 2004 r., sygn. SK 24/01; P. Sarnecki, *Normy programowe w Konstytucji i odpowiadające im wartości konstytucyjne* [w:] *Sześć lat Konstytucji RP. Doświadczenia i inspiracje*, red. L. Garlicki, A. Szmyt, Warszawa 2003, s. 255–256.

³² Z. Radwański, *Konstytucyjna ochrona małżeństwa, macierzyństwa i rodziny* [w:] *Prace cywilistyczne. Księga pamiątkowa poświęcona prof. J. Winiarzowi*, red. S. Wójcik, Warszawa 1990, s. 240.

stosunki rodzinne oparte na małżeństwie, pokrewieństwie, powinowactwie i przysposobieniu³³. Jako przykład można wskazać przepisy o alimentach, które nakładają obowiązek świadczenia pomocy i zaspokojenia potrzeb osób niemogących samodzielnie funkcjonować przez osoby krewne w linii prostej, rodzeństwo, niektórych spośród powinowatych, byłych małżonków i inne osoby³⁴.

Znaczenie rodziny dla prawidłowego funkcjonowania społeczeństwa jest konsekwencją art. 1 Konstytucji RP: „Rzeczypospolita jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli”. Dobro wspólne to dołożenie szczególnych starań o należyte zabezpieczenie praw jednostki, która sama nie jest w stanie zadbać odpowiednio o swoje prawa z uwagi na różne czynniki, np. wiek, stan zdrowia, niedołęstwo. Z kolei państwo ma obowiązek stworzyć takie mechanizmy, które zapewnią prawidłowe funkcjonowanie instytucji społecznych wspierających rodziny i ich dobro. Życie społeczne kształtuje się i rozwija w państwie, gdzie może wystąpić kolizja między dobrem wspólnoty obywateli a prawami jednostki. W takich przypadkach może pojawić się konieczność i możliwość ograniczenia wolności i praw jednostki w interesie wspólnego dobra. Państwo rozumiane jako dobro wspólne ma obowiązek troszczyć się zarówno o prawa większości, jak i o zabezpieczenie praw mniejszości³⁵. Potrzeba podporządkowania dobra wspólnego interesom każdego człowieka oraz tworzonych przez niego społeczności wynika z zasady pomocniczości wyrażonej w preambule Konstytucji RP. Znalazło to wyraz w wielu wyrokach Trybunału Konstytucyjnego. W wyroku z 29 października 2009 r. stwierdził on wprost, że „dobro wspólne nie powinno być przeciwstawiane interesom jednostki”³⁶. Z kolei w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 lutego 2003 r., a także z dnia 8 kwietnia 2009 r. podkreślono, że „w demokratycznym państwie prawnym uznającym zasadę subsydiarności dobro wspólne musi być definiowane przy uwzględnieniu i poszanowaniu uzasadnionych interesów każdego człowieka oraz uzasadnionych interesów rozmaitych wspólnot społecznych, w tym również wspólnot samorządowych”³⁷.

Szerokie spektrum regulacji dotyczących ochrony rodziny zawarte jest w Konstytucji RP, a szczególnie w art. 18 (małżeństwo), art. 33 (równe prawa kobiet i mężczyzn), art. 47 (ochrona prawna życia prywatnego), art. 48 ust. 1 i 2 (prawo do wychowywania dzieci), art. 53 ust. 3 (wychowywanie dzieci zgodnie ze swoimi poglądami moralnym, religijnymi), art. 68 ust. 3 (zapewnienie opieki

³³ M. Arczewska, *Rodzina i kierunki...*, *passim*.

³⁴ Zob. A. Szuszczykiewicz, *Prawna ochrona rodziny pracownika. Zmiany polskiego prawa pracy pod wpływem prawa wspólnotowego* [w:] *Europeizacja polskiego prawa pracy*, red. W. Sonetra, Warszawa 2004, s. 203.

³⁵ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej...*

³⁶ Wyrok TK z dnia 29 października 2009 r., sygn. K 32/08, Dz.U. 2009, nr 187, poz. 1456.

³⁷ Wyrok TK z dnia 18 lutego 2003 r., sygn. K 24/02, VI.1.1-2,7, Dz.U. 2003, nr 38, poz. 334; wyrok TK z dnia 8 kwietnia 2009 r., sygn. K 37/06, OTK-A 2009, nr 4, poz. 47.

zdrowotnej), art. 70 ust. 3 (wolność wyboru szkoły) oraz art. 71 (uwzględnienie dobra rodziny w polityce państwa).

Szczególne znaczenie w konstytucyjnych gwarancjach dotyczących ochrony rodziny, na co wskazano w poprzednim podrozdziale, ma art. 18, który stanowi podstawę konstytucyjnej ochrony prawnej rodziny, dlatego też ustawodawca, uznając wartość rodziny za szczególną wartość konstytucyjną, tworzy odpowiednie ramy ustrojowe, w oparciu o które instytucje publiczne mają udzielać pomocy na rzecz rodzin, zwłaszcza na rzecz tych, które znalazły się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej³⁸.

Artykuł 71 Konstytucji RP stanowi, że „państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny”, i zawiera istotne dyrektywy tworzenia prawa przez ustawodawcę zwykłego. Wśród konstytucjonalistów panuje zgodność co do tego, że wymienione przepisy Konstytucji RP wskazują jedynie kierunki pomocy rodzinie, a ustawy zwykle powinny określać konkretne formy i rodzaje wsparcia³⁹. Państwo, prowadząc politykę społeczną i ekonomiczną, jest obowiązane uwzględnić w niej dobro rodziny. Głównym zadaniem art. 71 Konstytucji RP jest skupienie się na aspektach socjalnych, dlatego też wprowadzono podział przepisu na dwa ustępy, co nie jest bez znaczenia. Pierwszy z nich dotyczy zagadnień dotyczących obowiązków państwa wobec rodziny, natomiast drugi – „pomocy” udzielanej matce w związku z urodzeniem dziecka. Warto również zauważyć, że art. 71 nie wprowadza przesłanki obywatelstwa, więc odnosi się również do rodzin cudzoziemców.

W swoich licznych wyrokach Trybunał Konstytucyjny wiąże dobro rodziny z finansową pomocą państwa związaną z możliwością otrzymywania świadczeń rodzinnych i ochroną przewidzianą w prawie podatkowym⁴⁰. Warto zaznaczyć, że w odniesieniu do art. 71 ust. 1 zd. 2 Trybunał Konstytucyjny wyraża pogląd, iż wskazane w nim prawo podmiotowe przysługuje tylko rodzinie znajdującej się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej. Jednak jak wynika z praktyki orzeczniczej, wystąpienie jednej z przesłanek będzie wystarczające do objęcia rodziny szczególną pomocą państwa. Artykuł 71 ust. 1 Konstytucji RP stanowi, że władze publiczne są zobowiązane do zapewnienia szczególnej pomocy rodzinie wielodzietnej, a więc takiej, która przekroczyła typową jej liczebność. Zdanie drugie omawianego przepisu wskazuje, że pomoc musi wykraczać poza zakres zwykłego uwzględnienia potrzeb rodziny. Przepis ten pozostaje w związku z art. 68 ust. 3 Konstytucji RP, który zobowiązuje władze publiczne do zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom i kobietom ciężarnym. Adresatem regulacji zawartej w art. 18 Konstytucji RP, a także w art. 71 ust. 1 zd. 2, których celem jest

³⁸ P. Bucóń, *Konstytucyjne podstawy wpiernia rodziny przez władze publiczne w Polsce*, „Przeгляд Prawa Konstytucyjnego” 2019, nr 4(50), s. 115.

³⁹ Ł. Grochowski, *Pojęcie i ochrona rodziny w Konstytucji RP 1997 r.*, Olsztyn 2015, s. 3.

⁴⁰ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. II, red. L. Garlicki, M. Zubik, LEX 2016.

prawne zagwarantowanie ochrony i opieki rodzinie, małżeństwu i macierzyństwu, jest państwo. Opieka państwa nad rodziną nie może oznaczać przejmowania przez władze publiczne zadań i obowiązków, które należą do jednostki czy rodziny, ponieważ prowadziłyby to do powstania zjawisk patologicznych⁴¹.

W zakresie udzielanej przez państwo pomocy wyjątkowe miejsce zajmuje dziecko. Szczególna pomoc należy się dzieciom, które pozbawione są władzy rodzicielskiej, jak również dzieciom młodszym, które nie potrafią bronić swoich praw. Obrońcami praw powinni być rodzice, opiekunowie prawni. Trzeba jednak pamiętać, że niektóre rodziny nie są dobrym środowiskiem dla wychowywania młodego pokolenia, dlatego też wobec nich mogą być podejmowane działania kontrolne i nadzorcze ze strony uprawnionych instytucji. Dobro dziecka jest wartością konstytucyjną i oddziałuje na wiele instytucji w zakresie, m.in. prawo rodzinne, gdzie dla przykładu można przytoczyć przepis w postępowaniu rozwodowym mówiący o tym, że „mimo zupełnego i trwałego rozkładu pożycia rozwód jest niedopuszczalny, jeżeli miałyby ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków”. Na ochronę dziecka w polityce rodzinnej zwraca uwagę M. Andrzejewski. Według niego sprowadza się ona do zapewnienia dziecku maksymalnej ochrony w zakresie jego interesów osobowych, jak i majątkowych przez zobligowanie publicznych i prywatnych instytucji pomocy społecznej, sądów oraz władz administracyjnych do kierowania się w swojej działalności dyrektywą najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka⁴². Wartością konstytucyjną jest wychowywanie dziecka w rodzinie, w małżeństwie, jednak rodzice żyjący w związkach partnerskich, w konkubinacie nie powinni być pozbawieni opieki i wsparcia ze strony państwa.

Artykuł 71 ust. 2 Konstytucji RP wyraża troskę państwa o matkę przed i po urodzeniu dziecka. Regulacja ta ma na celu ochronę macierzyństwa, która wynika z art. 18 Konstytucji RP. Zdaniem wielu konstytucjonalistów ochrona ta dotyczy także płodu⁴³. Temporalny zakres ochrony rozpoczyna się od zajścia kobiety w ciążę i obejmuje okres po porodzie, natomiast w późniejszym czasie matka i dziecko są chronieni przez regulacje dotyczące rodziny, macierzyństwa i rodzicielstwa, w tym określone w art. 71 ust. 1 i art. 72 ust. 1 Konstytucji RP. Treścią omawianych przepisów jest zapewnienie matce „szczególnej pomocy”.

⁴¹ J. Boć [w:] *Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, Wrocław 1998, s. 49; M. Dobrowolski, *Status prawny rodziny w świetle nowej Konstytucji RP*, „Przegląd Sądowy” 1999, nr 4, s. 27; T. Smoczyński, *Rodzina i prawo rodzinne w świetle nowej Konstytucji*, „Państwo i Prawo” 1997, z. 11–12, s. 191–192.

⁴² M. Andrzejewski, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2006, s. 21. Inne definicje polityki prorodzinnej wylicza: M. Rękas, *Ulgi dla dzieci jako instrument polityki rodzinnej a niska dzietność w Polsce*, Wrocław 2016, s. 362, 451; Ł. Grochowski, *Pojęcie i ochrona...*, s. 4–5; B. Balcerzak-Paradowska, *Sytuacja rodzin i polityka rodzinna w wymiarze lokalnym*, Warszawa 2009, s. 19.

⁴³ P. Smoczyński, *Rodzina i prawo...*, s. 190.

Nie ma znaczenia sytuacja materialna czy społeczna matki, a co za tym idzie – każda matka jest uprawniona do tej pomocy, natomiast pomoc ta może być indywidualnie różnicowana.

Jednym z fundamentalnych postanowień mających doniosłe znaczenie dla ochrony rodziny, a gwarantującym równość kobietom i mężczyznom w życiu rodzinnym, jest art. 33 ust. 1 Konstytucji RP, który stanowi: „Kobieta i mężczyzna w Rzeczypospolitej Polskiej mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym. Adresatami prawa wynikającego z art. 33 ust. 1 Konstytucji RP do równego traktowania są przede wszystkim władze publiczne”.

Nie mniej ważny jest przepis art. 47 Konstytucji RP, który chroni wiele dóbr prawnych: życie prywatne, rodzinne, osobiste oraz dobre imię. Dla polskiego prawa konstytucyjnego bardzo ważna jest ochrona trzech aspektów życia: prywatnego, rodzinnego i osobistego, a ich rozróżnienie nastęrcza wiele trudności.

Podsumowanie

Obowiązek ochrony rodziny jest konstytucyjnym obowiązkiem państwa. Dotyczy zapewnienia jej gwarancji prawnych w zakresie bezpieczeństwa socjalnego, wszelkiego rodzaju ulg i uprawnień w okresie macierzyństwa, rodzicielstwa i sprawowania opieki nad dziećmi. Zazwyczaj termin *polityka rodzinna* definiowany jest jako całość norm prawnych, działań i środków przeznaczonych przez państwo w celu stworzenia odpowiednich warunków dla rodziny, jej powstania, rozwoju, funkcjonowania i spełniania przez nią wszystkich ważnych społecznych ról⁴⁴. W literaturze przedmiotu wskazuje się, że głównym celem polityki prorodzinnej państwa jest wspieranie rodzin w zakresie wychowania dzieci, wprowadzenie ułatwień dotyczących łączenia obowiązków rodzinnych i zawodowych przez rodziców czy wprowadzenie ułatwień podatkowych dla rodzin i dotyczących zatrudniania kobiet w ciąży i w czasie wychowywania dzieci.

Artykuł 18 Konstytucji RP stanowi, że rodzina znajduje się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej. W doktrynie nie ma jednolitego stanowiska, czy za rodzinę można uznać związki partnerskie, czy też nie. Budzi to wiele kontrowersji z uwagi na zasadę równości wyrażoną w art. 32 Konstytucji RP, aczkolwiek kluczowe znaczenie w tym względzie ma uznanie dobra rodziny za jedną z najważniejszych wartości konstytucyjnych.

Za ochroną rodziny opowiada się również społeczna nauka Kościoła, o czym świadczą dokumenty soborowe, encykliki papieskie, oświadczenia synodalne i episkopatu. Jest to podstawowy warunek właściwego wypełniania przez nią funkcji, w tym głównie funkcji wychowania dzieci. Bez wątplenia ochrona rodziny ma

⁴⁴ A. Kurzynowski, *Problemy rodziny w polityce społecznej*, Warszawa 1991, s. 8.

służyć jej dobru. W ujęciu konstytucyjnym opieka i ochrona rodziny ma na celu dobro rodziny. Sprowadza się do wprowadzenia wszelkiego rodzaju form wsparcia, którymi dysponuje państwo zmierzające do poprawy bytu socjalnego i ekonomicznego rodziny. Ponadto wprowadzenie szeregu regulacji do Kodeksu pracy miało na celu stworzenie ułatwień w godzeniu pracy zawodowej z wykonywaniem obowiązków domowych, związanych z czasem pracy i trwałością stosunku pracy. Wyrazem tego mogą być regulacje prawne zawarte w Kodeksie pracy, gwarantujące ochronę w okresie ciąży, macierzyństwa i rodzicielstwa. Na uwagę zasługują też realizowane programy z zakresu polityki prorodzinnej, w tym Program 500+, Program Dobry Start, Karta Dużej Rodziny czy Dobry Klimat dla Rodziny. Nie tylko poprawiają one sytuację materialną wielu rodzin, ale także ułatwiają sprawowanie opieki nad dzieckiem. Bez wątpienia w znacznym stopniu ograniczają skrajne ubóstwo wśród dzieci i ich rodziców.

Niemniej uważam, że zmiany zachodzące w przepisach prawa pracy nie do końca nadążają za szybko rozwijającą się gospodarką państwa, a wraz z nią za rosnącymi potrzebami społeczeństwa. Jak można zauważyć, celem ustawodawcy jest stałe zwiększanie uprawnień rodzicielskich rodzin, co ułatwia rodzicom godzenie obowiązków zawodowych z rodzinnymi. Nie ulega jednak wątpliwości, że współczesna rodzina poprzez realizowanie swoich funkcji społecznych wpływa na kształtowanie struktury danego państwa, a co za tym idzie – to po jego stronie leży prawny obowiązek jej wsparcia.

Podsumowując, mogę stwierdzić, że podejście państwa do rodzicielstwa na przestrzeni lat uległo znaczącej zmianie. Warto zwrócić również uwagę, że Polska wdrożyła dwie dyrektywy unijne, które zobowiązały ją do zmian w przepisach prawa pracy, m.in. dyrektywę *work-life balance*, która wywiera duży nacisk na uprawnienia związanym z rodzicielstwem.

Bibliografia

- Andrzejewski M., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2006.
- Arczewska M., *Rodzina i kierunki polityki rodzinnej w świetle przepisów prawa polskiego i międzynarodowego oraz dokumentów rządowych i samorządowych*, Warszawa 2010.
- Borysiak W., komentarz do art. 18 Konstytucji [w:] *Konstytucja RP*, t. I: *Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosak, Warszawa 2016.
- Bucoń P., *Konstytucyjne podstawy wspierania rodziny przez władze publiczne w Polsce*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2019, nr 4(50).
- Dobrowolski M., *Status prawny rodziny w świetle nowej Konstytucji RP*, „Przegląd Sądowy” 1999, nr 4.
- Grochowski Ł., *Pojęcie i ochrona rodziny w Konstytucji RP 1997 r.*, Olsztyn 2015.
<http://sjp.pwn.pl/slownik/2481015/> (15.09.2022).
<http://sjpd.pwn.pl/> (15.09.2022).

- https://www.encyklopedia.edu.pl/wiki/Konstytucja_wbec_zwi%C4%85zk%C3%B3w_os%C3%B3b_tej_samej_p%C5%82ci# (20.03.2023).
- Jusiak R., *Wychowanie społeczne w katolickiej rodzinie*, „Pedagogika Rodziny” 2012, nr 2(1).
- Kawula S., *Funkcja opiekuńcza współdziałania rodziny*, Białystok 1988.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Haczkowska, LEX 2013.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. I, red. L. Garlicki, M. Zubik, LEX 2016.
- Kurzynowski A., *Problemy rodziny w polityce społecznej*, Warszawa 1991.
- Liszczycki T., *Prawo pracy a rodzina. Układy zbiorowe pracy*, Warszawa 1996.
- Radwański Z., *Konstytucyjna ochrona małżeństwa, macierzyństwa i rodziny* [w:] *Prace cywilistyczne. Księga pamiątkowa poświęcona prof. J. Winiarzowi*, red. S. Wójcik, Warszawa 1990.
- Rękas M., *Ulgi dla dzieci jako instrument polityki rodzinnej a niska dzietność w Polsce*, Wrocław 2016.
- Sarnecki P., *Normy programowe w Konstytucji i odpowiadające im wartości konstytucyjne* [w:] *Sześć lat Konstytucji RP. Doświadczenia i inspiracje*, red. L. Garlicki, A. Szmyt, Warszawa 2003.
- Sierpowska I., komentarz do art. 6 ustawy o pomocy społecznej [w:] *Pomoc społeczna. Komentarz 2014*, LEX nr 164869.
- Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, LEX 2013.
- Słownik pedagogiczny PWN*, Warszawa 1987.
- Smyczyński T., *Rodzina i prawo rodzinne w świetle nowej Konstytucji*, „Państwo i Prawo” 1997, z. 11–12.
- Szczygiński J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1963.
- Szewczyk R., *Funkcjonowanie i ochrona praw rodziny w ustawodawstwie polskim i Unii Europejskiej*, „Studia Elckie” 2010.
- Szuszczyk A., *Prawna ochrona rodziny pracownika. Zmiany polskiego prawa pracy pod wpływem prawa wspólnotowego* [w:] *Europeizacja polskiego prawa pracy*, red. W. Sonetra, Warszawa 2004.
- Świerczek A., *Rola rodziny w kontekście zadań pracy socjalnej* [w:] *Aspekty teoretyczne i praktyczne pracy socjalnej wobec przemian i wyzwań społecznych XXI wieku*, red. A. Świerczek, Kraków 2017.
- Winiarz J., Gajda J., *Prawo rodzinne*, Warszawa 1999.

Streszczenie

W artykule omówiono definicje rodziny, małżeństwa, macierzyństwa i rodzicielstwa wynikające z przepisów prawa pracy oraz Konstytucji RP. Szczególna uwaga została skierowana na regulacje prawne, które gwarantowały ochronę prawną i bezpieczeństwo socjalne. Zagadnienia będące przedmiotem artykułu zostały omówione w oparciu o analizę stosowanych przepisów prawa pracy oraz orzecznictwo związane z tą tematyką. Przepisy prawa pracy dają szerokie uprawnienia i gwarancje małżeństwom, rodzinom w sprawowaniu opieki nad dziećmi i zapewnieniu im godziwych warunków materialnych do codziennego funkcjonowania. Głównym celem opracowania jest analiza i ocena regulacji prawnych w zakresie ich skuteczności w odniesieniu do ochrony rodziny. Wśród celów szczegółowych znalazły się regulacje dotyczących różnych kwestii ochrony rodziny, począwszy od małżeństwa, poprzez rodzicielstwo, po macierzyństwo. Podstawowe pytania badawcze podjęte w artykule sprowadzają się do kwestii wpływu rozwiązań prawnych zawartych w Kodeksie pracy na prawidłowe funkcjonowanie rodziny, przede wszystkim w sferze macierzyństwa, wychowania dziecka i zapewnienia rodzinie materialnych podstaw egzystencji.

Słowa kluczowe: prawo pracy, małżeństwo, rodzina

CONSTITUTIONAL STATE'S OBLIGATION TO PROTECT THE FAMILY

Summary

The article discusses the definition of family, marriage, motherhood, and parenthood as outlined in the provisions of labor law and the Constitution. It highlights legal regulations that guarantee legal protection and social security. The subjects of the dissertation are examined through an analysis of relevant employment laws and associated judicial decisions related to the topic. Employment law provisions grant significant rights and guarantees to married couples and families, specifically in the area of childcare, ensuring decent material conditions for their daily lives. The primary purpose of this article is to examine and assess the effectiveness of legal regulations within the context of family protection. Among the specific objectives are regulations that encompass various aspects of family protection, including marriage, parenthood, and maternity. The key research questions conducted in this study aim to investigate the impact of the Labor Code provisions on the effective functioning of families, specifically concerning maternity, child-rearing, and ensuring the family has essential material foundations for life.

Keywords: labor law, marriage, family